

Выратуй і памілуй нас, чорны бусел

- Слухай, дзіцятка, слухай. Здарылася гэта ў той старажытны час, калі Бог толькі сатвары ў зямлю. І чалавека на ёй яшчэ не было.

- А дзе ж ён быў тады, бабо? У космасе?

- Не было, дзіцятка маё, яго ў космаце, таму што і космата таго яшчэ не мелася.

- А зямля ўжо была?

- А зямля ўжо была.

- І без чалавека?

- Без чалавека... Мо і не трэ было таго чалавека. Няма і не трэба...

- Ну і хлусіш жа ты, бабо. Як гэта, няма і не трэба? Як гэта, зямля без чалавека. Ну, космас яшчэ так-сяк, але каб зямля без чалавека. Гэта ж ужо не зямля. Так няможна, таму што так немагчыма. Я ж вось ёсць. Ты скажы: я ёсцека? Ёсцека і заўсёды была. Скажы.

- Ёсцека, дзіцятка, і будзеш на радасць і на гора заўсёды.

- Вось так. А ты старая і нядобрая. І скоро цябе не будзе. Ты паганая, баба.

- Скора-скора мяне не будзе. Я старая, нядобрая. Я паганая баба...

- І хлусіш. А малым дзецям хлусіць грэх.

- Калі хлушу – буду маўчаць. Не буду табе нічога раскаваць. Прыйдзе, прыйдзе яшчэ каза да воза, а сена ўжо няма. Усё, замоўкла. Вось...

- Вой-ё-ёй. Напужала. І так страшна, так страшна, аж у штоніках мокра. Маўчыш? Так і будзеш маўчаць? Ну і добра. Я і есці прасіць у цябе не буду. І нітку ў голку табе ні за якія грошы не ўцягну. Так і буду хадзіць у падраным плаці. А што людзі скажуць. Што, бабо, людзі пра цябе думаць

будуць... Ну адгукніся ты, бабо, не маўчы. Пагавары са мной, бабо. Хлусі далей.

- А ты скажы, што я не хлушу.

- Ну, бабо, што ты. Канешне, не хлусіш... Хл усі далей.

- Вось ужо спасібачкі табе, панначка мая. Вось дагадзіла дык ужо дагадзіла: я і паганая, я і хлуслівая. І зажылася ўжо.

- Ну што мне з табою рабіць, бабоўка ты мая старая. Я ж толькі што сказала: ты не хлусіш. Ці ты глухая, ці ты дурная?

- Во, я ўжо і глухая, і дурная. Праўду людзі кажуць: жыві-жыві, ды не перажыві, не пераступі свайго веку.

- Ну, бабо, з табою проста няможна. З табой не згаворышся. Я цябе проста папрасіла што-небудзь расказаць мне. І ты так хораша пачала. А што напляла. Давай ужо... далей. Давай разам, адтуль, дзе ўсё яшчэ так хораша ішло. Было гэта ў той старажытны час, калі Бог толькі сатварыў зямлю. І чалавека на ёй яшчэ не было...

Лазар Кагановіч сядзеў на дубовай калодцы каля печы і думаў. Канешне, гэта быў не той, сапраўдны Лазар Майсеевіч Кагановіч, а зусім-зусім іншы. Але якая вам розніца, той ці не той, Лазар ці не Лазар. Не спяшайцеся спяваць Лазара. Самі вы пра сябе хоць ведаеце, хто вы? Імя вам прысвоілі, калі вы былі яшчэ ні таты, ні мамы – немы – не мы. Мы не рабы ўласнага імя. Нездарма, не ведаю хто, а таму кажу ўпэўнена, што Пушкін, яшчэ да новай эры, эры таго ж Лазара, усклікнуў: «Что в имени тебе моем!» Таксама нездарма ў нашу ўжо цывілізаваную і адукаваную эру перасмешнікі перарабілі: «Что в вымени тебе моем». Вось якая, зусім непрыкметная адлегласць ад імя да вымя.

Усё вельмі і вельмі складана, больш таго, схавана, захутана туманам з гэтымі вымямі і прозвішчамі. Пераблытаўся, апаганіўся і распусціўся народ. Амярзоціўся. Мой сябра цэлы дзень, як кот вучоны, тупаў каля кабінета, у

які яму загадалі зайсці да Іванова. І шылдачка на дзвях сведчыла, што ў кабінце знаходзіцца менавіта Іваноў. Сябра неаднойчы імкнуўся апынуцца перад яго светлымі славянскімі вачыма. Але кожны раз, калі ён адчыняў дзверы з шылдаю на іх «Іваноў», бачыў перад сабою спелага і самавітага інваліда пятай групы Рабіновіча. І ён мімаволі спыняўся і ішоў прэч. Адчыняў дзверы і зачыняў, адчыняў і зачыняў. І даспеў ужо сам да мяжы ціхага вар'яцтва на нацыянальнай глебе. Пачаў моцна сумнявацца, ці ўсё нармальна ў яго з галавой і вачамі.

У думках яго, у мысленні нават акцэнт такі пад Рабіновіча пазначыўся: калі гэта Іваноў, то хто ж, скажыце мне, Рабіновіч, хто яго бацька, дзе яго маці і якія ў яго дзеці? Насланне нейкае, ад чорта нешта. І тут не абышлося без сіёнскіх мудрацоў. Кабінет на аднаго чалавека, чытай, на Іванова. І шылдачка як малатком глушыць: у гэтым кабінце знаходзіцца іменна Іваноў. Іваноў, і ніхто іншы. Напісана па-руску, а ты думай і гадай. Хоць прасі яго скінуць штаны і засведчыць ягоную сутнасць.

Думка такая, непатрэбная і злосная, выпявала ў галаве ў майго сябра. Ён ніколі не быў антысемітам, але ўсё ж, усё ж. Тут вы можаце меркаваць па сабе: вы настроіліся ўбачыць барана, а вам паказваюць вярблюда і пераконваюць, што гэта і ёсць сапраўдны баран. У такой сітуацыі мала які інтэрнацыяналіст не перакінецца ў антысеміта, не пачне пець Лазара, не згадае пра сіянізм і яго хітрыкі.

Да ўсяго ж трэба асабліва адзначыць, што сустрэча з гэтым Івановым была вельмі адказнай для майго сябра. Ад таго, як здолее ён падысці да Іванова, залежалі лёс і кар'ера сябра. І вы самі павінны зразумець: прамахнуцца тут было нельга. Нельга было звяртацца да Рабіновіча як да Іванова, а калі ён Іваноў – то як да Рабіновіча. Як ні круці – дрэн

справа. Выратаваў майго сябра сам гаспадар кабінета: – Калі вас бянтэжыць мая знешнасць, не звяртайце на яе ўвагі. Я – Іваноў. Не верыце, магу пашпарт паказаць. Іваноў перад вамі, а ўсё астатняе вы самі ўгадалі.

Вось такая сучасная гісторыя з геаграфіяй, з тым жа самым прозвішчам на гэтай грэшнай зямлі. Не ведае чалавек свайго імя. Пачынаецца ён з веры. Вы таксама не ведаеце, хто вы. Ваша імя гучыць вам з вуснаў іншых. Вы проста верыце ім і адгукаецеся. І ўсё. Верыце, што вы Іваноў, Рабіновіч ці Мао Цзэдун. І яго прымусілі паверыць, што ён Лазар Кагановіч. Далі такое прозвішча яшчэ ў дзяцінстве, калі ён меўся звацца зусім інакш. Але ж не дарэмна кажуць: варта чалавека тры разы назваць свіннёй, і ён зарохкае. Яго ж увесь час звалі Кагановічам. І ён ужо іншым разам моцна сумняваўся: які з Лазараў сапраўдны. Той на вяршыні, на Алімпе, ці ён, тут, унізе, у вясковай глушы і гнаі. Сумняваўся яшчэ і таму, што сябрукі ў яго таксама былі не хухры-мухры, а дай Бог. І здавалася ўжо яму, што ён і ёсць самы сапраўдны Лазар Кагановіч, як былі сапраўднымі яго сябрукі.

І ў тую знамянальную раніцу Лазар Кагановіч сядзеў на дубовай калодцы каля печы і думаў. Думка яго была глыбокая і сур'ёзная, зусім не пра яго ўласнае прозвішча і званне. Не разменьваўся ён ні на якія філасофскія разважанні. Лазар Кагановіч быў практык і рабацяга і думаў толькі пра надзённае: ісці яму сёння ў ЦК ці ўжо не хадзіць. Пайсці на работу. Зараз на работу, а ўжо ў канцы дня, пасля работы, у ЦК.

«Добра, вельмі добра, во зараз, не марудзячы ні хвілінкі, у ЦК.

Няблага, канешне, і пасля работы ў гэта ЦК, не б'ючы ног, падваліць туды на трактары. А лепш за ўсё на тым жа трактары падваліць у ЦК цяпер. Цудоўна проста. Па

ветрыку, па ранішняй свежасці пракрасціся прасёлкамі па прасвятлёнаму безразняку і дубняком прама ў ЦК. Думаць аб гэтым і то прыемна ўжо. Але што думаць, як кажуць, жадаць, хацець – нікому не забаронена. А вось здолець... Эх, жыццё пайшло...

Лазар Кагановіч памкнуўся плюнуць. Ды толькі і плюнуць не здолеў. Не было ў яго сліны. Высмаг да апошняй кроплі крыві. Усярэдзіне ў яго не было, пэўна, і той крыві. Лазару Кагановічу блага. Учора ў яго была палучка. Гэта ён памятаў добра. А што пазней – цьмяна. Перад палучкай іх, гвардыю механізатараў калгаса «Верны шлях», ашчаслівіў камісар. Парторг Ягор Дарожкін. На чырвоным, пралетарскага колеру матацыкле, толькі што сцяга няма, зухавата падруліў да кучы шлаку каля іх канторкі, дзе ўсе яны ў поўным складзе – вялікая тройка ці малое Палітбюро: Іосіф Сталін, Лаўрэнцій Берыя і ён, Лазар Кагановіч, якраз на тую хвіліну кантаваліся. Сядзелі і плявалі на гару шлаку. Спаборнічалі, хто далей плюне, хто каго пераплюне. А што, усё роўна рабіць няма чаго: курьць няма чаго, аб «выпіць» і гаварыць ужо непрыстойна, абразліва. А работа?.. Што работа – гэта ж не воўк. Перамагаў Гога, ён жа Іосіф Джугашвілі. Згодна са сваім прозвішчам ён і абавязаны быў перамагаць, а да ўсяго мелася ў Гогі і шчыліна ў пярэдніх зубах, і ён вельмі ўдала яе выкарыстоўваў: цвірк – і тушы святло, прыгінайся, хто наперадзе. Малады, але кемлівы, сярун. Можна было, канешне, за такую раннюю спеласць і пусціць яму юшку, яшчэ на адзін зуб пашырыць шчыліну, але насуха не варта было рупіцца. Гога мог не так, як трэба, зразумець. Апошнім пляўком Гога пераўзышоў самога сябе, дасягнуў, трапіў прама ў чырвоны лоб парторгавага матацыкла. А гэта было метраў за пяць, не меней. Ягор

Дарожкін, здаецца, пакрыўдзіўся за свой пралетарскі транспарт: – Што, гвардыя, сумуеце па камфорту застою?

– А ішоў бы ты ...– лена пачаў Лаўрык, але канчатковай мэты маршруту парторга не пазначыў, таму што Ягор Дарожкін выхапіўся ўжо з сядзення матацыкла. І было ў ім не менш двух метраў росту і паўтара цэнтнера вагі. І шчыліна была ў яго паміж зубоў, прынамсі, больш шырокая, чымсьці ў Гога. І самыя зубы яго былі больш унушальнымі, сялянскага, канёвага ладу, крою і цёсу.

– Ну-ну,– мовіў Дарожкін, – ужо распляваўся тут. Вытры .

– Чаго-чаго? – здзівіўся Лаўрык.– Гэта ты мне?

– Вытры,– кажу,– паўтарыў Дарожкін.– Вытры, ане то пакрыўджуся.– І Дарожкін засмяўся, весела так, на ўсе трыццаць два сялянскія партыйныя зубы. І румянец такі вясёлы працяў абедзве яго шчакі. І губы паружавелі. Тоўстыя і да гэтага, а зрабіліся яшчэ больш тоўстымі. Два блінцы, а не губы, як надзьмулі іх, наліліся чырванню.

– Вытры, Лаўрык,– зірнуўшы на гэтыя губы, сказаў Гога.– Не варта крыўдзіць чалавека. Гэта вельмі ж дрэнна.

– Ты пляваў, а мне выціраць...

– Я пляваў. Я перамог,– сказаў Гога.– Я загадваю. Выцірай, пакуль не перадумаў і не перазагадаў. Не вытраш – будзеш мыць гэты чырвоненькі драндулет.

– Добра,– Лаўрык устаў, і ўжо звяртаючыся да парторга: – А закурыць дасі?

Дарожкін зноў засмяўся, але цяпер лагодна, спускаючы пару: – Накурышся да зялёных смаркачоў. І з вушэй дым паваліць. З гэтым і прыехаў.– І загарланіў на ўвесь мехдвор: – Налятай, гвардзія, падзешавела. Па два пачкі на рыла, як на фронце. Хто не курыць, таксама можа засмаліць.

У калясцы матацыкла Дарожкіна стаяла папяровая скрынка з маршанскай, здаецца, махоркай.

Сталін, Берыя і Кагановіч шаравалі, мылі матацыкл Ягора Дарожкіна. Сам парторг Ягор Дарожкін гандляваў махоркай: па два пачкі на рыла і ўсяго за шаснаццаць капеек. Згаладалы па курыву люд пёр з усіх шчылін, што прусакі ў дэзінфекцыю. Толя Чорны прасіў тры пачкі, таму што ў яго баба спраўная, вельмі тоўстая і ўночы працавітая, зваць Марыяй. Толя Белы таксама патрабаваў тры пачкі, але ўжо як халасцяк, а на гэтую самую справу ноччу расход курыва такі, казаў ён, што яго проста шакіруе.

- А ты імкніся шакіравацца без махоркі,- трымаў душу шызым дымам. І хутка ад «Правды» толькі засталася – гэтыя дзве закруткі з партрэтам непрыхільнага чалавека, што сцятым кулаком сек паветра. Адна-другая мазутная рука невідуща пацягнулася да яго. А калі ўбачылі, хто там замастыраны на газетнай паперы, рукі іх, як набыўшы зрок, апякаліся і ішлі прэч. І толькі Толя Чорны, не, толькі з твару Чорны, але і па натуры такі ж, ужо быў улапіў партрэт, як рак ключняй, мазутным вялікім пальцам са збітым крывым пазногцем, упіўся ў яго пазначаны лобік, але на яго прыкрыкнулі: - Не чапай... «Правда» ўся, «Правда» ўся, «Правда» кончылася, а «Труд» застаўся.

Грымнулі ўпярэсып з кашлем выбуховым рогатам.

- Будзеш, Толя, харчыцца «Трудом», не прастудзішся. А выпісвай «Правду». І сабе, і на Мар'іну шырокую сраку.

Збоку дык магло здацца, што гэта пасля пускача пайшоў у работу дызель. Але то раўла і блукала па мехдвары радасць, шчасце ўсенароднае. І больш за ўсіх радаваўся, біў бубнам паўтарацэнтнернага чэрава парторг Ягор Дарожкін: - Што гвардыі трэба, што мужыку сённяя трэба? Каб машынка была спраўная і з вушэй дым ішоў.

Эх, я іду уральскай кручэй,
Хороша моя земля...

Хрен стоит на всякий случай, И в кармане три рубля.

Механізатары на нейкае імгненне заціхлі, асэнсоўваючы сольны номер Дарожкіна. Такого парторга яны яшчэ не бачылі, хаця за свой век наглядзеліся іх усякіх. Былі жалезныя партыйцы, былі ні тое ні сёе, ні рыба ні мяса. Былі разумнікі і дурні, але, канешне, партыйныя дурні. А тут свой да апошняга хлопец. Аказваецца, і такія пракідваюцца сярод партыйцаў.

- Спірыдоныч,- падлез да яго з бланкнотам і ручкай Толя Белы,- у мяне тут пяцьсот непатрэбных ужо ёсць. Пяцьсот першай партыйнай не хапае. Сёння ж вечарам вывучу і арганізую хор даярак. Перапішы.

- Я табе перапішу. Я табе арганізую хор даярак. Хор хлопчыкаў і Бунчыкаў... Я, хлопцы, да вас прама з базы. Думаў спачатку, прывязу, замкну ў свой сейф да раніцы, а раніцой на нарадзе раздам. Але пабаяўся. Махорка ўсё ж, курыва. Такі вось Бунчыкаў ламане ноччу сейф. А што, ён можа, ён здольны. І не міргне. У Заполлі ноччу ў магазіне паўсцяны выразалі бензапілой. Пяць скрынак «агдамчыка» забралі. «Агдамчык» - і нічога больш не ўзялі. А тут маршанская махорка. Такі бунчыкаў разам з сейфам можа. Разам з партыйнымі дакументамі. Я не схацеў рызыкаваць. Пабаяўся, я ведаў...

Дарожкін захлынаўся словамі. Ён быў у натхненні. Ён захапляўся сабой, падабаўся сам сабе. Ён адчуваў, што знайшоў сябе ў гэтай папяровай скрынцы з махоркай. У пачку звычайнай маршанскай махоркі за восем капеек. Пачак махоркі - вось тое рэальнае, доказнае і рэчавае, што патрэбна сёння людзям. Не восем капеек і нават не восем рублёў. А ён усю ноч мучыўся. І таксама не дзеля грошай і зусім не па загаду. Загадай яму хто рабіць тое за грошы, з месца б не крануўся. Плюнуў бы і расцёр, са сваёй бы кішэні прыплаціў.

Сабачая звычайка служыць верай і праўдай немаведама каму і чаму. Карослівая вясковая звычайка і ў д урасці быць паслядоўным да поўнага ідыятызму. Усю ноч пісаў заклікі да свята: няхай живе і да здравствуе... Нібы без яго заклікання яна канькі адкіне.

Так ён думаў галавой, сэрцам, але рукі шчыравалі, рупіліся. Выжыльваўся да апошняга. Нічога атрымліваліся заклікі, не горш, чым у Маскве. Партыя ім можа ганарыцца, і ён сам ганарыўся сабою. Чытаў напісанае ім жа і зблізку, і здалёку. Адзін ён толькі чытаў, сляпіў вочы. А больш каля слупа, да якога ён іх прыбіў, ніхто і з нагі не збіўся, ні адзін сабака не спыніўся, не задраў нагу. Тут жа адразу дым слупом. Работы на восем капеек, а ўсе яго гатовы насіць на руках, як Бога. І панясуць, варта толькі вокам міргнуць. Аднаму-другому сунуць у працягнутую руку лішні пачак махоркі. Ён, Бог, трыма хлябцамі адарыў свой народ. Вышэй за Бога, трое мьюць, шаруюць яго матацыкл, гатовы яго языкамі вылізаць. Толю Белага, Толю Чорнага хвалюе яго здароўе.

- Нічога, хлопцы, нічога, пакуль ёсць махорка, буду здаровы, чорт не возьме.

А яшчэ ж толькі дзень-два назад ён баяўся сюды і носа паказаць. Узяў сябе на ключ у кабінэце, быў гатовы пісаць праклятыя заклікі, пакуль не пасінее: да здравствуе і няхай живе... Тры дні назад калгас пайшоў у распыл, аказаўся без галавы. Уся галоўка яго вымушана была пайсці ў падполле. Паўсюдна знікла курыва, як карова яго языком злізала. Урадзіцельства, не інакш. Аб гэтым цяпер на кожным кроку крычаць. Хаця ён асабіста трымаўся да апошняга і ні ў якае ўрадзіцельства не верыў: звычайны рускі парадак, хлопцы. Верце мне, мы не немцы, мы няздольныя на арганізаваны

беспарадак. Сядзіць недзе дурань і седалішчам думае. Усё прыйдзе яшчэ да ладу.

Але ладу не было. Наадварот, з дня на дзень рабілася ўсё горш і горш. І тады ён падумаў, што нават для такой вялікай краіны нешта занадта дурняў. Мо кінулі такі заклік: дурні ўсёй краіны, яднайцеся. У гэтай жа краіне толькі аб'яднаны дурань – сіла, здольная парушыць беспарадак, бардак, што ладзілі дзесяцігоддзямі. Аб'яднаны дурань – магутная сіла.

Заканамернасць нейкую можна было прасачыць. Нібыта хтосьці спецыяльна прышчаміў адно месца мужыку. Заціснуў паміж дзвярэй і гняце. Спачатку лёгенька. Так, прыглядваючыся, як мужык будзе сябе паводзіць. Цукру няма – трывае. Вось паскуднік, дык мы ж у цябе і соль адбярэм. Трывае. Хлеб, шкарпэткі, парткі, майку, трусы. Трывае. Трывушчае, паскудства. Абадралі як ліпку, грэх прыкрыць ужо няма чым. Заперлі яго ў пекла, а ён чорта задобрывае: падкіньце паленца, штосьці не грэе. І сам куроідму дае, беламорыну з рота не выпускае. Смочка, цундоліць і песеньку спявае. Самому чорту, пэўна, цікава стала, да якой жа пары трываць будзе: ану, дурні, памажыце, усёй краінай і ўрадам цісканіце. І хваць у мужыка з рота беламорыну.

Мужык, калгас, здольны быў трываць і далей. Да гэтай пары ж яго адзіным клопатам было: трываць. За семдзсят гадоў тое месца, што паміж дзвярэй заціснулі, у яго ох як загартавалася. У більярд ім можна гуляць. Вытрымаў, калі пазбавілі паліва расійскага прагрэсу – гарэлкі. Праўда, з гэтым палівам адбыўся нейкі цуд, але аб гэтым крыху пазней. А тут, калі выхапілі з рота зыблянку-беламорыну, мужыка ўзарвала. Тут, здаецца, ён якраз і адчуў, што нешта прышчамілі яму.

Ішла чацвёртая пасяўная ад чарнобыльскай вясны, яна ж чацвёртая барацьбы за цвярозасць. А якая ж гэта ў калгасе, у

вёсцы пасяўная без дыму і чаду, без табакі і гарэлкі.
Знайдзіце ў Краіне

Саветаў зону, якая можа вытрываць такое. Хаця з гарэлкай выкруціліся, як кажуць, мабілізавалі мясцовыя рэсурсы. Ніколі так не пілі, як у час барацьбы за цвярозасць. Бласлаўлены быў час. А што? Не пілі, а змагаліся. Пратрымаліся, загартаваліся і згуртаваліся на дэнатураце, шклоачышчальніку і адэкалоне. Выстаяла, вырасла эліта, лічы. Адышлі ў мінулае, зніклі ў Лету, захаваліся толькі ў легендах і казках трайны адэкалон, «Ландыш серебрястый», не згадваючы ўжо аб «Русской» і «Столичной». Знікла гарэлка магазінная, казённая, пагналі сваю, мясцовую, пад назваю «карчоўка», для інтэлігентаў яшчэ «Рукапіс». І так хораша адразу ўсім зрабілася і наверху, і ўнізе. Гарэлкі нідзе і на ўспамін душы няма, а ўсе вакол харошыя. Адзін прыгажэйшы за другога, таму што ніхто не п'е, а ўсе разам змагаюцца. Адно толькі дзіўна, чаму так позна пачалі гэтае змаганне, калі дзе-нідзе яшчэ і цвярозыя сустракаліся. Цяпер жа сталі ўсе роўныя.

У карчах, у кустах на далёкім хутары, аб якім даўно ўжо забылі Бог і людзі, знайшлі стогадовага дзеда. Дзед той не толькі аб Сталіне і Гітлеру мог нешта паведаць моладзі, тое-сёе быў здольны яшчэ расказаць і аб самім Напалеоне. Усё ведаў і ўсё мог зрабіць дзед Барадзед Смаловыя Яйцы, шмат ведаў сакрэтаў усякіх. Аблашчылі яго, хораша з ім павіталіся, правялі на яго хутар электрычнасць. Падкінулі яму салодкага, цукру, не забыліся пра дрожджы і жыта, а для асабліва прывілеяваных прыдбалі і пшанічкі. Гэта каб выходзіла «Карчоўка асобая, Пшанічная». Дзед гонты не псаваў, разоры трымаўся цвёрда, справу сваю ведаў. Калгасу на зыходзе кожнай кампаніі – уборачнай, пасяўной, сенакосы – фляга з гэтай самай «карчоўкай» была гарантавана заўсёды.

Як і раней у магазіне – без падману, роўна сорак градусаў і па божай цане: пляшка – пяцёрка. Такая была папярэдняя дамоўленасць: пачнеш, дзед, лыч задзіраць, знойдзем на цябе хамут, прыйдзем да цябе з міліцыяй, вытворчасць тваю пахерым. На тых жа ўмовах сышлася з дзедам і міліцыя. Таму што міліцыя таксама любіла дзеда, паважала яго век. Ніколі не дазваляла сабе абмінуць яго хату, не зайшоўшы ў адведкі. Ратаваў калгас дзед Барадзед Смаловыя Яйцы. Дзяржава грашыма пасабляла, датацыямі, дзед – натурай. Адзіны такі дзед на калгас, і не трэба аніякай партыі, аніякіх прафсаюзаў з аграномам, бо без пісаніны ўсё абыходзілася, дзед граматы не ведаў.

А з табакай, здаецца, маючы зямлю і не ведучы барацьбы з нікацінам, куды прасцей усё павінна было быць. На самай справе атрымалася куды больш складана. Поўная нявыкрутка. Хаця раней тут гэтай табакі мелася мора. І пад Мікалаем, і пры Гітлеру, і пры

Сталіне. Турэцкі мультан маглі ў самую Турцыю везці. Палі яго курыліся пад сонцам ад сіняга і ружовага агеньчыка, калі ён пачынаў цвісці. Нібыта курыла вясковае поле дзень і ноч, глыбока, у зацяжку. Курылі бабіны грады. У кожным бабіным гародзе была дзедава градка з гэтым самым мультанам ад турэцкага султана. А султан той ужо сам дзед. І бабіны куры бокам абыходзілі агарод, дзедаву тэрыторыю, таму што чамярэлі ад тытунёвага мужчынскага духу, падалі ў разору і бессаромна адкідвалі ногі, неслі нікацінавыя яйкі.

На калгаснай зямлі і сёння яшчэ стаяць спецыяльныя павеці і адрыны, куды табаку вазілі вазами, падвешвалі ўніз галавой пад цыбатыя ногі, сушылі і вялі лі. З некаторых хат і па сённяшні, здаецца, дзень не выветрыўся яшчэ пах таго самасяду выдзерывока. То ў бабуліных скрынях песцяцца прысыпаныя ім плюшавыя жакеты і ваўняныя хусткі, каб

моль іх не з'ела. Молі ад табакі смерць, мужыку капут без табакі і поўная неправдбачанасць. І таму сам старшыня калгаса баяўся паказаць носа сваім механізатарам. На «Ніве», з лютаю хуткасцю, хоць і колы лысыя, мінаў мехдвор, каб ненарокам не выхапіўся хто з яго і не спыніў: старшыня, дай закурыць. Нарад мусіў даваць па тэлефоне і рацыі. Праўда, і ехаць прадаваць махорку на мехдвор адмовіўся таксама.

- Ты ўжо сам, Спірыдоныч, партыйная, як-небудзь, улада, камісар. Ты разжыўся, то давядзі ўжо да ладу. А я некурашчы, завязаў у першым класе.

І вочы ўсярэдзіну, у сябе, карыя, цудоўныя, дзявочыя вочы з павалокай, ад якіх ці адна млела. Але Дарожкін ведаў, калі пайшлі ў старшыні вочы ў сябе, то яго ўжо тут няма. Старшыня яшчэ заведзена мармытаў: - Некалі мне, Спірыдоныч, некалі, - а Дарожкін ужо быў па-за дзвярыма кабінета. Некалі дык некалі. Ён здолее і сам знайсці выкарыстанне махорцы. Народ будзе шчаслівы.

І народ быў шчаслівы. Народ курыў. Закурыў і Дарожкін, развязаў пупа, чаго не мог дазволіць сабе ў канторы і па дарозе сюды. Саромяўся. Народ без табакі пухне, а ён раскурвае сабе. Ubачыць хто - не абярэшся. Ён жа з народамі, што ўжо ўсім, то і бабінаму ўнуку. І ён курыў разам з народамі і ўсміхаўся, як і ўсе, і дым німбаў завісаў над яго галавою. Слухаў, як патрэскае ў самакрутцы махорка - цяга ў яго была добрая, выключная, - шыраказуба радаваўся той цязе, пускаў дым кольцамі, з прыжмурам з-за дыму глядзеў на партрэт прэзідэнта, якога так і не кранулі механізатары, не пусцілі на самакруткі, і усміхаўся прэзідэнту.

- Нічога, нічога, Міхаіл Сяргеевіч, курыць будзем - не памрэм. А вы малайцы, малайцы, што не скурылі яго. Сазнацельныя,- гэта ўжо механізатарам.

У адказ Міхаіл Сяргеевіч паказваў яму кулак. І ці то ад гэтага кулака, а мо і ад дыму ўсмяшка паволі пачала спаўзаць з твару Дарожкіна. Пушок на яго румяных хлапечых шчоках пачаў цямнець і больш выразна-цвёрда пазначылася на твары вожыкава мяккае рабаценне. Падобна, у чарнобыльскага вожыка пачалі расці іголки.

– Госпадзі, ды дзе ж я на ўсіх назапашуся махоркі. У мяне што, фабрыка. Колькі ж вас? Рабіць дык некаму, а курыць спраўны ўсе.

Мармычучы гэтыя словы, Дарожкін не расціскаў раптам ацвярдзелых вуснаў, здавалася, што гаворыць не ён, а чалавек з партрэта.

– Нічога, Спірыдоныч, як у нас кажучь, дала, то не кайся, а легла, то ўжо не вылузвайся. На ўсіх хопіць, – супакойвалі яго.

І сапраўды, усім хапіла. Дасталося нават і чужынцу, калгасніку, але не механізатару, пастуху. Убогенькаму немчыку – нямому ад вайны, таму што голас чалавечы ён чуў і гаворку разумеў, а яшчэ быў пры медалі «За отвагу», заўсёды пры медалі, нават на адзіноце з каровамі. Ці то пінжак меў усяго толькі адзін, ці то так яму было больш зручна жыць на гэтым свеце. Ледзь што, дзе які дэфіцыт, няма патрэбы лезці ў кішэню па пасведчанне, пальцам сабе ў грудзі і як яго каровы: м-м-м, м-м-мы. Аддай, маўляў, маё, так ён пачаў паводзіць сябе і зараз. Дарожкін паспрабаваў увесці яму, што махорка сёння толькі тым, хто на пярэднім краі – механізатарам, а жывёлаводам будзе мо толькі заўтра. Але немчык мыкаў сваё каровіна м-м-ммы і тыцкаў пальцам у грудзіну, пазвоньваючы медальком «За отвагу». І Дарожкін не вытрымаў, саступіў геройскаму націску ветэрана-франтавіка. У яго, як і ў старшыні нейкую ўсяго гадзіну назад, збеглі з твару, пайшлі ўсярэдзіну вочы. Пазбягаючы

глядзець на немчыка, ён сунуў у яго працягнутую руку дзве пачкі махоркі. Яшчэ шэсць кінуў прама на зямлю, пад ногі Сталіну, Кагановічу і Берыі, якія ўжо адчулі, што настрой яго памяняўся і скоро ён кінецца адсюль прэч. Немчык, таму, пэўна, што быў без'языкі і няздольны аддзячыць словам, памкнуўся цалаваць яму рукі. Дарожкін злосна і адчужана піхнуў нямога так, што і дзве яго пачкі махоркі ўпалі на зямлю. І няўдала, у гразь і пляўкі пераможцы спаборніцтва, якое адбылося тут. Немчык ня грэбліва падняў іх і пачаў выціраць, высахлымі без слова вуснамі творачы парторгу пацалунак, але ўжо ў пустату.

Дарожкін гэтага свецкага пацалунка немчыка ўжо не бачыў. Ён, колькі было моцы, усім сваім грувасткім целам націснуў на стартэр, і той адламаўся, адляцеў, нібыта гліняны. Дарожкін з шалёнай энергіяй кінуў сябе на сядзенне матацыкла, выціснуў счапленне, люта выкруціў кола. Але перад тым, як узяць з месца, азірнуўся на лаўку, дзе ляжаў партрэт прэзідэнта, і ў адказ на яго кулак паказаў свой, вялізны, паўтарапудовы, і знік. Толькі пыл слупом ды дым каромыслам.

Немчык-пастух не вытрымаў, плюнуў яму ўслед. Суладна і задаволена плюнулі Сталін, Берыя і Кагановіч, хаваючы як мага далей дзве законныя пачкі махоркі, і дзве, што дасталіся на халяву, здабылі смехам, мыючы матацыкл. Усяго ж тавару на трыццаць дзве капейкі – трыццаць срэбранікаў падачкі, а калі палічыць – трыццатка зэканомлена ў рублях. Няма патрэбы ехаць у горад і несці цыганам тры рублі за пачак цыгарэт.

Але ў горад той ім усё ж ехаць давялося. Шчасце не ходзіць на адзіноце, калі падвальвае ужо, то чарадою. Ашчаслівіла іх у той дзень і савецкая ўлада. Не паспелі механізатары нацешыцца дымам, як падруліў старшыня

сельсавета. Парторг быў на матацыкле, а сельсавет – на «Масквічы»-фургончыку. Падобна, савецкая ўлада рабілася больш багатай, чымсьці партыйная. І знешне старшыня сельсавета быў больш фасоністы за парторга. Машыну яму мыць – мёртвы нумар. Вылізана як у марцаўскага ката начынне. І сам ён стройны, лоўкі, што новы цвічок – у любое дрэва, падмазаны заўсёднай усмешкай. Гальштучак на ім, туфелькі-лакіраванкі і вокам бойкі, скоры. Адразу відно, што чалавек сябе паважае. Заробак яму падвоілі, і адчуў ён да сябе павагу. Усе сельсавецкія адчулі ў сабе людзей, нават жанчыны. Жонка галоўнага агранома гаспадаркі, сакратарка сельсавета, – аклад удвая большы, чымсьці ў яе мужыка.

У механізатараў вока спрактыкаванае, і яны адразу змікіцілі, што старшыня сельсавета да іх завітаў таксама не з пустымі рукамі. Фургончык не матацыкл. У яго паўмагазіна можна памесціць. Кожны сам сабе прыгадаў, што іменна. Але да пары да часу цікаўнасць сваю не выказваў, каб не сурочыць. Старшыня сельсавета адчыніў дзверы фургончыка. Сур'ёзныя мужыкі працягвалі курыць. Набрыдзь жа ўсякая кінулася да яго, каб паглядзець, што там ёсць. А ў фургончыку было пуста, падмецена і памыта, вада яшчэ не высахла.

– Ты што, Аляксандр Лукіч, зусім паражняком да нас прытарабаніў? – сурова спытаў Толя Чорны.

– Ды не, Толя, ёсць тое-сёе.

– Ну дык не марудзь, а паказвай, што маеш. На тое ты і савецкая ўлада.

Але «савецкая ўлада» толькі сарамліва ўсміхалася кожнаму і ўсім разам. Бегла бойкім чорным вокам па твары кожнага і апускала вочы долу, глядзела ніжэй пояса. І яшчэ ніжэй, на зямлю. І чырванела: – Забыў, хлопцы, саўсім забыў. У мяне ж тут, у мяне ж у бардачку.– Кінуўся да пярэдніх

дзверцаў машыны, адчыніў і іх, адкрыў бардачок і выцяг адтуль нешта таямнічае, загорнутае ў цэлафанавы пакет.

- Хлопцы, ды ён гандоны прывёз, савецкая ўлада прывезла нам прэзерватывы, – дапяў Берыя як самы малады.

- Сам ты гандон і прэзерватыў. Не дазволю пры мне ганьбіць савецкую ўладу, – прытушыў захапленне старшыня сельсавета. Лаўрык савецкую ўладу паважаў і прыкусіў язык.

- Дык што ў цябе там, пракламацці ці брыльянты? – браў старшыню сельсавета нахрапам Толя Чорны.

- Не пракламацці і не брыльянты, а нешта больш дарагое. Табе, праўда, з тваім пяцьдзсят растаптаным і на нос не палезе. Я шкарпэткі, хлопцы, прывёз.

- У-у-у, няхай жыве наш Лукіч і савецкая ўлада...

- Не радуйцеся, хлопцы. Улада хай жыве, толькі наскоў усім не хопіць.

- Але палавіне з нас хопіць?

- І палавіне не хопіць.– Твар старшыні сельсавета ўгаворваць яго цягнуць і за іх. Ён быў пагадзіўся, але народ паўстаў: – У шью, па храпе грузіну, хоць пагуляем. Правярць яго трэба. Не можа таго быць, каб тры шчаслівыя нумары запар. У латарэю... Ага, а яшчэ чатыры пачкі махоркі яму дасталася...

Прыгадалі Гогу ўсё. І тое, што ён грузін па бацьку, і новы трактар, атрыманы без чаргі, як ён перакуліўся на ім, але жывы застаўся, чорт не ўзяў. Народ, аказваецца, не любіць шчасліўцаў. І Гога ледзь выцерабіўся з натоўпу са сваёй парай шкарпэтак. Хапіла ўжо заадно, за кампанію, і Лазару з Лаўрыкам. Між іншым, Лазар не пакрыўдзіўся, ён меў розум і ведаў: механізатары ўвогуле народ добры, але што зробіш. Дабрыні хапае, а наскоў – не. А за тое, што шанцуе, за шчасце, хаця яно і зменлівае, трэба плаціць. І плата гэтая

яшчэ наперадзе. О х, і дорага яму абыдзеца амаль што дарэмная махорка, ускочаць у капеечку шкарпэткі.

І трэба сказаць, што ён не памыліўся. Бы ў за ім такі грэх, валодаў ён дарам прадбачання. Праўда, не надта высокага, ў туманнае мінулае і нявызначанае будучае, але тое, што адбудзецца на гэтую хвіліну, заўсёды мог прадказаць. Быў здольны ўпэўнена прадказаць, што сёння іх усіх наперадзе чакае добрая чарка. Так яно і было.

Да Дзеда Барадзеда механізатарам даехаць было не надта лёгка.

Трактар – тэхніка надзейная, але ціхаходная. Звычайна старшыня наладжваў туды машыну. Цяпер жа машыны пад рукамі не было. А выпіць край як карцела. Дзеля справядлівасці ўдакладнім, і не выпіць, а адзначыць знамянальную падзею, красную дату ў календары. Усё ж у той дзень нечакана-неспадзявана былі пры махорцы, а пяцёра зусім ужо ў сарочцы нарадзіліся – у шкарпэтках. Партыйная і савецкая ўлады не забыліся іх, уважылі і паклапаціліся. Таму пазней, ужо калі паміж сабой абмяркоўвалі бурныя падзеі таго дня, яны аднадушна пагадзіліся: парторг і старшыня сельсавета ва ўсім вінаватыя. Не будзь іх ласкі, дзень закончыўся б нармальна: вытрывалі б і слёзны сум па курыву і смагу духоўную, а пра шкарпэткі ўжо і гаварыць не варта – ануч хапае. Да ўсяго ж у той дзень яны атрымалі і грошы, палучка была.

Партыя плюс савецкая ўлада ва ўсім вінаватыя. Мужык, ён жа які па натуры: вочы зайздросныя, рукі заграбастыя. Дай яму хлеба, дык ён на масла скоса пачне пазіраць. Напаі, накармі яго, усё роўна будзе цягнуць сваё: далей, далей, маўляў, усцеш, насмяшы яго цяпер. Нутро яго такое ненажэрнае ад нараджэння: «нам всегда и всего похорошему мало». І яшчэ дай яму ў зубы, каб дым пайшоў, а куроцыму,

чаду ён ужо здабудзе, дасць сам. У строгасці трэба трымаць такі народ. Прышчамілі, заціснулі яму паміж дзвярэй тое самае месца, не трэба паслабляць, адпускаць дзверы. Наадварот, усім уладам разам, суладна і дружна яшчэ больш, яшчэ мацней наваліцца, каб ён скуголіў і енчыў, як той сабака ў будцы на ланцугу. Мо адзін-другі і не вытрывае, зойдзецца ад болю. Слабы, значыцца, і на карысць, на карысць гэта іншым – хлеб падзешавее. Руку кінуцца лізаць, якую б костку тая рука ні паднесла, якім бы духам ад той косткі ні патыхала, не перабіралі б – каровіна яна ці мамантава, чарнобыльская ці з маскоўскага, крамлёўскага стала. Шчаслівы народ, калі ў яго галаве думак разбежка шырокая, – небяспечны. І далёка, а галоўнае, вельмі ўжо высока сягае ён тады той вызваленай думкай. На самае святло замахнуцца тады здатны.

Тое, што гэта не пустыя словы, што на самай справе ўсё сапраўднае – рэальна, а ўсё рэальнае – сапраўдна, было пацверджана і даказана ў той дзень на мехдвары калгаса «Верны шлях» у адну хвіліну. Толькі засумавалі механізатары, што няма ў іх пад рукой грузавіка, як той з'явіўся, нібыта Бог паслаў, праменька да іх скіраваў яго. І яны ўсе дружна, як і водзіцца ў калектыве, бягом напярэймы.

– Не наш, не калгасны, не нашага нават раёна і вобласці, – сказаў Толя Чорны. – Не зразумее і не паедзе.

– Як гэта не зразумее і не паедзе. – Гога ўжо адчыняў дзверцы кабіны. – Што ён, не савецкі чалавек?

– Дурань ты, Гога, – падтрымаў не сябра, а Толю Чорнага Лазар. – І нічога не петрыш у нацыянальным пытанні. У тым жа, што ў іх вобласці яшчэ савецкая ўлада – гарэлку прадаюць без талонаў. Пустыя бутэл ькі маеш – ідзі і бяры. Колькі пустых – столькі і поўных. Жыццё... Сыты галоднага не разумее.

- А гэта мы будзем паглядзець. Брат брата, вадзіла вадзілу абавязаны разумець І Гога пачаў тлумачыць шафёру сітуацыю, што склалася тут, на мяжы дзвюх братніх абласцей. Шафёр з суседняй вобласці сапраўды трапіўся ім не вельмі кемлівы, а да ўсяго яшчэ і не гаваркі. Вядома, заходнік.

- Не павязу. Не паеду. Не і не. Адчапіцеся. Не, не, не.

- Што ты заладзіў сваё «не». Ты што, другіх слоў не ведаеш. Руская ж мова вялікая і магутная.

- Не, не.

- Нэ-нэ, - Гога раззлаваўся і перайшоў на мову грузінскую, якой таксама не ведаў, як, між іншым, не ведаў рускай і беларускай. То быў сапраўдны савецкі някмо. Нарадзіўся ён на самай справе ў Грузіі, гадаваўся на Беларусі, рабіць і піць пачаў у Расіі.

- Я сын трох вялікіх народаў. Вот пасматры, пэрад табой сын яшчэ аднаго вялікага рускага народа - украінскага. - І ён паказаў на Толю Чорнага, які і сапраўды быў украінцам.

Калгас «Верны шлях» быў складзены з чатырох вёсак: Белая Лужа, Залужжа, Казялужжа і проста Лужа. І ў кожнай з іх свая нацыянальнасць. Самая вялікая з вёсак - Лужа. У ёй спрадвеку жылі ўкраінцы, а сярод іх - па-вулічнаму Толя Чорны, а па прозвішчы Чарненка. У Залужжы таксама спрадвеку знайшлі сябе рускія. Як і ўкраінцы, даўно б ужо, здаецца, павінны былі абеларусець, але нейкім тайным і незразумелым чынам яны захавалі сцежку на радзіму. І той нябачнай сцежкай няспынна адбываўся двухбаковы рух - адны ад'язджалі, другія - наязджалі, жывілі і захоўвалі свае карані. Белая Лужа была населена беларусамі, а Казялужжа - немцамі, якія начыста страцілі сваю радаслоўную. Адзіна памяталі, што яны немцы, хаця сама іх памяць была могілкавай. Старыя магілы на іх могільніку былі не пад крыжамі, а пад нейкімі дошкамі, што нагадвалі прасніцу. З

немцаў быў Толя Белы. На яго і паказаў Гога: – Сматры, сматры. Эта наш рускі немец. Астатнія вялікі зброд усіх народаў – рускія, беларусы. І ты ім гаворыш адно толькі : нэт, нэт, нэт. Матэр'ю клянусь, на адном языке міжнацыянальнага абшчэння цябе просяць: уваж.

І пазбаўленыя языка і мовы, калі ім прыпячэ, ператвараюцца ў красамоўцаў. Гога на зразумелай і японцу мове выклаў усеагульнае жаданне і вялікую мужчынскую просьбу. Падумаў, што, напэўна, пераканаў, працяў заходніка, скочыў на падножку грузавіка, намерваючыся, залезці ў кабінку. Але вадзіцель выхапіў з-пад сядзення манціроўку: – А цэ бачыў, грузін?

– Хлопцы, та він хохол, – Гога без напружання перайшоў на ўкраінскую мову. – Хохол, сало будыш істы ?

– Пошел ты, знаешь куда?.. – на крыштальна чыстай рускай мове адказаў яму шафёр і без асаблівага супраціўлення выпіхнуў Гогу з кабіны, зачыніў дзверцы. На што Гога толькі і знайшоўся: – Не, я з хахламі гаварыць не могу.

На дапамогу яму выцерабіўся з механізатарскага натоўпу Толя

Чорны: – Пагаварымо, пабалакаемо, зямеля.

– Другім разам і іншым часам...

– Ні, даражэнькі, ты што тут робіш? Ты чаго ўперся на нашу зямлю, як тая рабая свіння, і порашся тут лычом у чужым гародзе? Покіль не скажаш, нікуды не пойдзеш. Што за машына, звідкіля і куды?

– Не залупайся, дзядзько. Машына дзяржаўная, сам я чоловік казённы, паднявольны і балакаць з табой не маю часу.

– Якой дзяржавы?

– Японскай, маць тваю рускую.